

էկու տեսիր, ի՛նչ խօրօտիկ ա, հէ՛յ Նա-
րինօ,
Նա՛յ-նա՛յ, հօ՛ւլ-նա՛յ, Փինջանօ, ջա՛ն
Նարինօ: — — —

Ժողովրդական գրականութեան ամե-
նագեղեցիկ գոհարներից կարելի է համա-
րել «Լուսնակ գիշեր» եւ «Նս մի աղուոր
տեսի» խորագրով գողտրիկ, փոքրիկ սի-
րերգները, որոնց մէջ փայլում է արեւ-
ելեան բանաստեղծութեան ջերմութիւնն
ու պատկերաւորութիւնը: Թէ այդ սիրերգ-
ները, ո՞ր գաւառին են պատկանում,
գիտեմք է գրականապէս ասել, որովհետեւ
նոյնպէս բարբառները զանազան են: Շատ
հաւանական է նրանք Ալաշկերտի կամ Շի-
րակի վտուռուն եւ գունագեղ երեւակայու-
թեամբ օժտուած հայ ժողովրդի ստեղծա-
գործութիւններն են: Գլխաւորապէս կրում
են այդ գաւառների ժողովրդական բանա-
հիւսութեան յատուկ ոճն ու կնիքը: Ահա
այդ փոքրիկ սիրերգները.

Լուսնակ գիշեր,
Շամամ ծծեր.
Գացի տեսայ,
Թոնիր կշտին,
Եարս նստած՝
Թեւեր սօթած՝
Ալուր մաղէր,
Ջուխտ ⁶⁴ շամամը
Գօշին ⁶⁵ խաղէր:

կամ՝

Նս մի աղուոր տեսի,
Աչքերը նման ծովի.
Ռանգը ⁶⁶ վարդ-արեւի,
Արեգից էլ աղուոր տեսի:

Յօնքերը զոյգ աղեղ,
Բուրմունքը վարդաեղ.
Պոռքը ⁶⁷ շաքարով լի,
Բերանից մեղր կու թափի,
— էդ աղուորը ինձ եար արի:

Այս թանկագին փշրանքները գրի ա-
ռինք 1917 թուին, Նոր-Ջուղայում, Ալաշ-

կերտցի Վարդէս Արրահամեան անունով
անգրագէտ մի գեղջուկից, որ երկար տա-
րիներ ապրել է Վանի, Խնուսի եւ Ապարանի
գաւառամասերում: Նա անգիր է երգում
ժողովրդական մի շարք երգեր եւ պատմում
հէքեաթներ, առասպելներ ու պատմու-
թիւններ:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

ՂԱՐԱՐԱՅԻ ԲԱՐՔԵՐԻՆ

Ա.

Ղարաբաղցիների օրհնութիւնը:

Աղգդ որհնվի, տիլարի ¹,
Աղբաթդ խեր ինի.
Անըմըտ մժանա,
Աչքդ լուսաւ կենա.
Աստուծ պահի քեզ,
Աստուծ օրհնի քեզ
Ասծու աչքին քաղցր իրեւա
Աստուծ դորմի քու հօրն ու մօրը.
Աստուծ քեզ մին հալալ ծծկեր նասիր անի.
Աստուծ քեզ մին զոչ վերթի տա
Աստուծ օխտըտ կտարի
Աստուծ քեզ շատ ժառանգ տա,
Բալեքդ ապրին,
Բախտապիւր ինի ²,
Բինադ ալադ ինի ³.
Եաշըտ ⁴ շատ շատ ինի
Եկըտ ⁵ համեշտ առատ ինի
Եղ ու մեղրտ բոլ ինի
Զրթարված ինիս համեշա,
Զրալար ⁶ ինիս
Էշխալ ժառանգ ինիս.
Էրվի դուշմնդ
Ըստուծանա մխիթարիս
Թաշախուստդ պեցուր ինի,
Ժառանգդ բարի ինի.
Իխտարդ շատ ինի,
Իրավունքդ շատ ինի.

¹ Աճել:

² Լինիս:

³ Լինի:

⁴ Կեանքը:

⁵ Բերքդ, եկամուտ:

⁶ Զօրեղ:

⁶⁴ Ջոյդ:

⁶⁵ Կուրծք:

⁶⁶ Գոյն:

⁶⁷ Շրթերը:

Լաւ ինի համեշտ քեֆդ,
 Լուզուտ քաղցը ինի,
 Լուզուտ ճարտար ինի.
 Խաչը քեզ պահապան ինի.
 Խաչը քեզ եարըքեար ինի.
 Խաւար օր չտեսնաս.
 Խնեցիտ⁷ համեշտ հարիս
 Խոխեֆ⁸ աստուծ պահի
 Խոչալ անց կենա կեանքդ
 Խոչ սփաթ ինիս ամեն տեղ
 Խոսքդ յերբփի⁹ ինի.
 Խորհուրդդ բարի ինի.
 Ծաղկիս, ծլիս,
 Ծիծաղդ պրանադ վեչ պկասի,
 Ծոցդ վեսկաւ լիգը¹⁰ ինի
 Կանանչ կարմուր կապիմ վզիդ.
 Կեր ու խոմբտ վեչ պկասի.
 Կեանքդ աստուծ որհնի,
 Կնեզդ քեֆավտ ինի.
 Կվաղանքտ վեսկի ինի, ձիտ քեռհլան.
 Հախկ աստուծը բարաքեաթ տա տանդ.
 Հանդ¹¹ առատ ինի.
 Հաստատ ինիս ասծու հրդըցըմը¹²
 Հացդ բոլ ինի,
 Հափուռըտ¹³ վեսկաւ լիգը ինի
 Հաչդա ինիս խալիսին մաչի¹⁴
 Հիմքդ աստուծ որհնի,
 Հունձդ, կալըդ առատ ինի.
 Հորաւ, մորալ ինիս,
 Հուքիտ լուս տեսնա.
 Հուքիտ արքայութիւն քինա,
 Հրկավեր ինիս ամեն տեղ.
 Հրսանեքն շատ տեսնաս.
 Դադադ դուշմանին ջանին.
 Ծնապարտ բարի ինի,
 Ծիրազդ վառ կենա.
 Ծտերդ ապրին,
 Մեծ ինիս ամեն տեղ.
 Մեղրու նման քաղցը ինիս,
 Մրոքդ սիպտակի,
 Ծնորքդ շտանա.
 Պակասթուն չտեսնաս,
 Պաշարդ առատ ինի
 Պասդ շնհալեր ինի,
 Պատիվդ շտանա,

Պատվալեր ինիս.
 Պարի ժառանգ ինիս.
 Պարով փսակվիս,
 Պարով կարմուրտ կապիս,
 Զանդ սաղ, ինի,
 Սաղ, որախ ինիս,
 Սերըտ, սովդադ մարթիդ նհետ անթառամ
 ինի:
 Սեւ օր չտեսնաս,
 Սիրտդ քոռ¹⁵ կենա
 Սուրփերը քեզ պահապան,
 Սրտիդ ողածը աստուծ տա,
 Ռուզիդ անպակաս ինի.
 Վախտդ համեշտ խոչ ինի,
 Վերսդ հաջող ինի.
 Վեքդ համեշտ ալչու կաղնի¹⁶
 Տանդ մին սուրու խոխա տեսնաս,
 Տափիդ¹⁷ ապրի
 Տէրը քեզ պահապան
 Տծեր¹⁸ օր չտեսնաս,
 Տնդեկինդ¹⁹ պարի ինի
 Տփերատ լցաւ խեր տեսնաս.
 Յամաք չմնա թիքատ,
 Յալ չտեսնաս,
 Յալդ տանիմ,
 Յալդ դուշմանին ջանին.
 Փառքով ինիս,
 Փափաքդ աստուծ կտարի,
 Փափուկ ոտիս, դինջ ապրիս,
 Փռնած պենատ խեր տեսնաս.
 Քեփդ համեշտ քոք ինի,
 Քեփդ քոք ինի, դամազդ չաղ:
 Քու հոր հոքին լուս տեսնա,
 Քու հար, քու մար օրհնվին:
 Քուհար ապրած կենա,

Բ.

Ղարաքաղցիների անէծքը:

Աստուծ կլիտ կա²⁰
 Ազգդ չուրանա,
 Անդունդն վեր ընկինս
 Անթառանդ մնաս,
 Աչքդ տուս կա,
 Աչքերդ վեր տեսնան.

⁷ Խնոցի:⁸ Երեսայք:⁹ Անցնի:¹⁰ Լիք:¹¹ Հանդ, արա:¹² Ծնապարհին:¹³ Բուռ:¹⁴ Մեջ:¹⁵ Զուարթ:¹⁶ Կանգնել:¹⁷ Տաղ:¹⁸ Դժուար:¹⁹ Տանտիկինը:²⁰ Խփել:

Աչքդ տրաքի,
 Աչքդ պլթա
 Աչքդ քուռանա,
 Աչքդ գուլլա նի կա.
 Աստուծ ջանդ առնի,
 Աստուծ կլխիդ խռավ կենա,
 Ասծու բլեն կաս
 Ասծու նահաթին կաս,
 Ասծու աչքան ընկնիս,
 Արեւըդ խվարի,
 Բալադ մեռնի,
 Բալալարըտ կուտորվին.
 Բախտըդ սվանա,
 Բոյըդ տափը կոխիմ,
 Բոյիդ թիւ չափիմ.
 Գուլլաթակ ինիս,
 Գուլլա նի կա ջիգարիդ,
 Դաղերդ եր ինին.
 Դիվանըտ աստուծ անի,
 Եղը մոխեր տեսնաս:
 Երիչըտ աստուծ կտրի,
 Զաթդ աստուծ կտրի,
 Զաթդ ընեծվի,
 Զինջիլաւ կապած շոն,
 Էշու քուռակ,
 Էշու ջինս,
 Էշու քալա.
 Էրվիս խրավվիս,
 Ընրխեվեր ²¹ շոն,
 Թախդտ տերտակ մնա,
 Թեգունքդ տափավը կա.
 Թեվերըտ կուտորաւովի,
 Թոքիդ գուլլա նի կա,
 Թոքդ ծկծկոտովի.
 Ժառանգդ եթիմ մնա,
 Ինսանու ²² լակուտ
 Լակըդ շոն լակի,
 Լեչըտ կուլ ²³ ոտի
 Լեփդ շոն ոտի,
 Լկկոտովիս, ծկծկոտովիս.
 Լղետ պտառի,
 Լուզուտ ծիծկոտովի,
 Լուզուտ չուրանա,
 Լուզուտ պպանձվի,
 Լուն եր ինիս, ասեղը կըվազան չինիս.
 Լուբըտ խվարի,
 Խոր քինաս տու,
 Խոկվիս տու,

²¹ Աղա:²² Անասուն:²³ Գայլ:

Խանձվի ետ ջանըդ
 Խանչալտ սերտդ մննի.
 Խաչը գլխիտ խռավ կենա.
 Խավար մնաս,
 Խմորդ քցախի.
 Խնչըխարաւ ինիս,
 Խոխատ թորինը ընկնի.
 Խուխա հասրաթ մնաս,
 Խոկը պկատ կենա,
 Խրըվ խարաւ կյաս,
 Ծամերդ կտորիմ,
 Ծծերդ յամուն ոնի,
 Ծկծկոտովիս.
 Ծոցդ ոց մննի.
 Ծտու նման ծվծվաս,
 Կաչիդ ծկծկոտովի,
 Կաչիդ կուլ պուք տա,
 Կաչիդ պլոկվի,
 Կլոխտ թաղիմ,
 Կլխիս մատաղ ինիս,
 Կլոխըտ մոչիմ,
 Կլոխըտ մոխրիմ,
 Կլխիտ քար նի կա,
 Կլոխդ մեռնի,
 Կլոխդ կուլ ոտի,
 Կնոնքա հասրաթ մնաս,
 Կնձկոնձաս շան նման.
 Կոնդ թաղիմ,
 Կրակ ընկնի ջանդ,
 Կլըքցավա վեչ պրծնիս,
 Կերպդ ծաղեկ տանի,
 Հորաւ, մորաւ յեթիմ մնաս.
 Հուքիտ ստանան տանի,
 Համեչա կրակըմ կեանս,
 Հացըդ կորեկ ինի,
 Հասրաթ մնաս թաղա շորի,
 Հարյիդ հանող չինի,
 Հարամի մննի տոնդ,
 Հացըմըտ շները լկըտտին.
 Հախմիան տերը դազաբանի անի քեզ
 Ղարաչի տեսնաս, դոներն ընկնիս,
 Ղարիբոթունըմ մեռնիս,
 Ղուրդուղուշ ջամդաքտ ոտի,
 Ղերաթդ աստուծ կտրի,
 Ճարդ աստուծ կտրի,
 Ճար չթնիս ցավիդ միար ²⁴.
 Ճվրանաւ ջուր կրիս.
 Ճնապարըտ համեչա կապված ինի
 Ճանճերը ոտին քեզ,

²⁴ Համար:

Ճանճու փայ ինիս .
 Մեռնիս, փչանաս
 Մարթի մեռնի, անտէր մնաս .
 Մոխրվիս դու,
 Մորեխ ոտի քեզ .
 Մեւրտ կուլ ոտի,
 Մասնու արժանի չինիս
 Մեւրտ եր թափի,
 Մննընուցում ճխարակ մանիս,
 Մըչեմնը եր ինիս, Մարաղա քինաս .
 Մոկնը տեսնաս, կատուն ըռքի քեզ .
 Միչքտ կոտրվի .
 Մաչքտ կուլ տուս տա .
 Նափասըտ կտրվի .
 Նեղում մնաս համեշա,
 Նահլաթ աղգիդ,
 Նետը սրտադ կենա,
 Նուբարու հասրաթ մնաս,
 Շնրաստակ ինիս .
 Շան պուշըմ սատկիս,
 Շամփուր կոլ տաս,
 Շանը հափռավ ջուր խմիս,
 Շան նման կտաղիս,
 Շնրկոտիկ, չնրլակուտ,
 Շեմքավտ հարամի մննի,
 Շենքդ փոլ կա տակին մնաս,
 Չանդալը պոկըտ,
 Չամիչը օխտը հետ կծիս,
 Չուրանաս աղգաւ, աղղանդանաւ .
 Չանդ տեսնաս,
 Չառ ոնի քեզ,
 Չոռլամիչ ինիս,
 Չար ա կուրծանվիս .
 Չաթուն պոկըտ,
 Չըքորը մեռնիս, գատիկ չտեսնաս .
 Չար աչքտ տրաքվի,
 Պլորը պկատ կենա,
 Պսկդ չուրանա,
 Պկիս խռոդ վեր կա .
 Պոկըտ թանափ խեղդի,
 Պլանաս մեւրտ ոտիս,
 Պատդ կլխիտ պարան կա,
 Պակասըտ չըդուզվի,
 Պոչերդ կտորիմ,
 Ջամդաքդ կուլերն ոտին,
 Ջին ջանավար փորտ տուս տան .
 Ջհաննամին փայ ինիս,
 Ջանդ վերըկալի,
 Ջանդ դուա կա,
 Ջանդ ծկծկոտվի, լկլկոտվի,
 Ջանդ եաման ոնի,

Ջանջալի մաչ²⁵ մնաս
 Ջինդարու ձեռքի մեռնիս,
 Ջանիս մատաղ ինիս,
 Ռեխդ ծովի,
 Ռեխդ շոն հանի,
 Ռանդըտ սվանա,
 Ռադիլ ջհաննամը կորի,
 Ռուզիտ աստուծ կտրի,
 Սփաթդ վեր գինի,
 Սփաթդ աստուծ կտրի,
 Սերտդ ճլորի,
 Վարսդ կտրիմ,
 Վեր ընկնիս փքվիս,
 Վալիդ նստիմ,
 Վառվիս արավլամիչ ինիս .
 Տոնըտ միանտերը քանդի,
 Տոնըտ սուղ տեսնա,
 Տոնըտ պարան կա, սել տանի,
 Տոնըտ հարամի մննի,
 Տոնըտ թալան ինի,
 Տոնըտ պրիշակ²⁶ տեսնա .
 Տափը կաս տու,
 Տափին նհետ մվըսարվիս .
 Տղատ թուրքանա, աղջիկդ թուրք տանի .
 Տերը դիվանըտ անի,
 Տվարու նման պրանչիս,
 Տափը քեզ տեղ չտա .
 Տանջվիս, չըչարվիս համեշա,
 Տեգ²⁷ տեսնաս շանան կենաս
 Տափը թումբ անիս .
 Տոնդ փրսըվերվի .
 Տխտակու հապեմ քեզ .
 Յավս քաղիս տու .
 Յավիտ դեարման չճարիս,
 Յավը մեչքատ կենա տարին 12 ամիս :
 Յիրթդ նղովվի,
 Յիրթիդ շոն հանի .
 Փուրացաւ ընկնիս,
 Փորըդ մեչքադ կենա,
 Փորըդ կուլ²⁸ տուս տա,
 Փոխհորդու հասրաթ մնաս,
 Փոխանըտ կրակ ընկնի,
 Փեյին ոտիս հացու տեղ,
 Ճոխտ աչքաւ քուռանաս .
 Քար ընկնի գլխիտ,
 Քերծն ի վեր ընկնիս .
 Օցը կծի քեզ,

25 Մէջ :

26 Ագրակ :

27 Տիդ :

28 Գալ :

Օցը վզավըդ պատ ընկնի,
 Օցը կծի քեզ,
 Օխձին լղին խմիս,
 Օձը լուզուտ կծի,
 Օխտը մարդի քնիս, վեչ մխըթարվիս,
 Օխընի կա ջիգարիդ,
 Օչափ կոլ տա քեզ:

Ծանոթութիւն. — Ղարաբաղի օրհնութիւնը եւ անէծքը հաւաքել է Աղեքսանդր Կարապետեան Մելիք Շահնազարեան Շուշեցի: Նա մի երկու տարի Շուշի վազառային դպրոցում սովորելով, թողել է եւ մտել ծառայութեան եւ պարագել ինքնակրթութեամբ: Նա եղել է երկար տարիներ մաքսատան կառավարչի օգնական. եւ յետոյ կառավարիչ Պարսկահայ թումանեանցների պոեւտրական տան Ղարաբաղի կալուածների մօտ 20 տարի, որտեղ մի օր անտառի միջով ձիով անցնելուց ծառի մի ճիւղ աչքին դիպելով կուրանում է բոլորովին 1905 թ.: Նա ունի մօտ 300 երես 436 տողից բաղկացած ոտանաւորներ, զանազան բովանդակութեամբ 1870 թուից սկսած մինչեւ այժմ: Նա 80 տարեկան է, առողջ կազմուածքով, թուղթը դնում է առաջը ձախ-ձուռ գրում մատիտով, յետոյ իր դուստրնեից մէկը արտագրում է նրա թելադրութեամբ:

Կ. Կ. ՄԵԼԻՔ-ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆԻ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ

ՃՈՐՈԽԻ ԱՆՈՒՄԵՆԸ

առ — առուակ: — լ — լեռ: — լշ — լեռնաշղթայ:

(Շարունակութիւն:)

ԺԳ.

Իչկալա եւ Բէհլեւան Վտակները:

Մուրղուլից ցած, գէպի հիւսիս Բոր-
 չըխա, Բերդ գիւղերի եւ Յիտուրեանի աւե-
 րակների մօտ ձորոխին խառնուած իչկալա
 (միջնաբերդ) առուակը որ իջնում է Եան-
 դունլի, Սաուզուրդի եւ Յկարեստի լճից,
 աղունքում անուանում է Պալլգի (ձկնոտ)
 կամ Խուրշիդ (արեւաձկնային): Այս ա-
 ռուակը ընդունում է Զէյդէն, Զատ, Զիվտե
 Քէօփի, Դից-գեդ (Դիզբէօյ), Մաքրիտի,
 Կոստանի առուները, որոնք ոռոգում են
 համանուն գեղերն եւ նրանց պարագաների
 հանդերը: 1872ի քարտէզի վրայ այս վտակն

անուանում է Զայիր-սու (մարդերի ա-
 ռուակ) այն ընդարձակ Մարգերի անունով,
 որ պատած են վտակը, իրենց մշտադալա-
 րով եւ գեղն էլ անուանում է Մարգագե-
 տին (Մակրիետի): Այս վտակի մէջ
 թափում են Գուրչատի, Բաշֆեօյ (գլխաւոր
 գեղ) առուակները ձախից, Ագուրոյ, Պան-
 չուրետ, Մամանիտ՝ աջից, որոնք միանա-
 րով Մարգաստանում կուտակուած ջրերին՝
 խառնում են ձորոխին:

Իչկալա անունն առաջացել է վտակի
 աղունքից ո՛չ շատ հեռու բարձունքի վրայ
 հիմնուած բերդից-միջնաբերդից, պարսպից
 եւ երկու հին մեծ քարէ կամուրջներից,
 որոնք դարեւոր անցեալ ունին: Անշուշտ այս
 կալուածքը երկրորդական, երրորդական իշ-
 խանի յատուկ չէ՛նք ու կառուցուածք չէ՛,
 այլ առաջնակարգ, թաղաւորական տանն է
 պատկանել, մինչեւ որ պեղումներ չկատա-
 րուին, չի պարզուել իչկալայի եւ Մակրիե-
 տի անունները: Իչկալա վտակը մօտ 15 կի-
 ւոմետր երկարութիւն ունի, Յկարեստի լեռ-
 ների բարձունքը կազմում է սրա եւ Խոփայ
 վտակի ջրբաժան գիծը, որի երկարու-
 թիւնը հազիւ թէ տասը կիւոմետր լինի, իսկ
 ծովից հեռաւորութիւնը ընդ ամէնը 7—8
 կիւոմետր է:

Իչկալա վտակից 12 կիւոմետր ցած ձո-
 րին են թափում Զալոնա եւ Բեհլեւան լեռ-
 ներից իջած Բեհլեւան վտակի ջրերը, որոնք
 բղխում են Կվախերիսի լճից Սեւ Ծովի
 ափերից 6—7 կիւոմետր հեռաւորութեամբ,
 Մակրիալ վտակի բարձունքից: Բեհլեւան
 գեղը, լեռը, վտակը, անցքը 1872ի քարտէզի
 վրայ Պախլաւան է տպագրուած. իսկ Ժողո-
 վուրդը կանչում է Փէհլեւան: Տարակոյս
 չկայ, որ հիւանդոտ ուղեղները փոփոխում
 են այս անունները քաղաքական ինչ-ինչ
 նկատումներով: Իսկ գիտութիւնը մինչեւ
 օրս պեղումներ չէ՛ կատարել, որ վերջ տայ
 ճշմարտութեան առաջ ամէն տեսակ կեղ-
 ծիքներ երեւալուն: Փէհլեւան վտակի նախ-
 նական բաղուկը իջնում է Եանդունլի (հրդե-
 հուած — դուցէ հրաբխային) լեռներից,
 որն այս օր Զէրիա անունն է կրում եւ
 սրանից աւելի ցած 2 կիւոմետր հեռաւորու-
 թեամբ գտնւում է Գիդրեվետ գեղը իր բազ-
 մաթիւ աւերակներով: Փէհլեւան վտակի,
 Փէհլեւան առուակի վրայ, Փէհլեւան լե-
 րան ստորոտում գտնւում են Փէհլեւան
 բերդ ամրոցի աւերակները, սրանց մօտ է